

ТРАВМИТЕ НА ЕДНО СЪЗНАНИЕ – В ТЪРСЕНЕ НА ПОСЛЕДНАТА МИСЪЛ

Божана Бонева

Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“ (България)

THE TRAUMAS OF A CONSCIOUSNESS:
IN SEARCH OF THE FINAL THOUGHT

Bozhana Boneva

Paisii Hilendarski University of Plovdiv (Bulgaria)

ORCID ID: 0009-0004-9712-3716

E-mail: boji_17@abv.bg

Abstract: This article examines the poet and dramatist Tsvetan Marangozov's late texts published under the common title *Traumaturgy*. An attempt is made to trace and analyze some of the traumas of consciousness, defending the thesis that said consciousness cannot exist without the memory of traumas. The conclusion that traumas predetermine the past and the future of an individual because consciousness is self-destructive is arrived at using the method of close reading. An individual's present is devoted to reflecting on the past and searching for the last thought. One of the most important and severe traumas that also turn out to be one of the factors behind the above is fear of one's own death which can very confidently be said to be overcome but then eventually replaced by others.

Keywords: Tsvetan Marangozov, trauma, fear, death, lack, loss, identity, rediscovery

Резюме: Статията разглежда късните текстове на поета и драматург Цветан Марангозов, обединени под общото заглавие „Травматургия“. Прави се опит да се проследят и анализират някои от травмите на съзнанието, като се защитава тезата, че то е неспособно да съществува без паметта за тях. Чрез метода на „затвореното“ четене се стига до извода, че травмите предопределят миналото и бъдещето на индивида, защото съзнанието е самодеструктивно. Настоящото му е посветено на размишляване върху миналото и търсене на последната мисъл. Една от най-важните и тежки травми, явяваща се един от факторите за по-горните твърдения, се оказва страхът от собствената смърт, която, с голяма доза увереност може да се каже, че бива преодоляна, но пък за сметка на това се заменя с друга.

Ключови думи: Цветан Марангозов, травми, страх, смърт, липса, загуба, идентичност, преоткриване

ТРАВМИТЕ НА ЕДНО СЪЗНАНИЕ...

„Травматургия“ на Цветан Марангозов, 2011 г., е особен текст. Съставен е от четири части, с различни посвещения – „От(т)ок на съзнанието“ – на *Никола Георгиев*, „Травматургия“ на *Радосвет Коларов*, „Обратен наклон“ – на *Адриана* и „Под индигото“ на *Митко Гочев*, а цялата творба е посветена на Йордан Ефтимов със следните думи – „Посвещавам на Йордан Ефтимов, с когото ни разсмиват едни и същи неща“ (Marangozov 2011: 5). Настоящата разработка ще се занимае с това да изследва и „да разкаже“ за съзнанието, в което ни потапя творбата, кои са травмите му и от какво са предизвикани, как те повлияват на разбирането на света и на самия себе си, какво целят да постигнат всички тези мисли.

„Героят“ е едно мъжко съзнание, загубило/забравило идентичността си. „Травматургия“ е изблик, провокиран от необходимостта на това съзнание да намери израз на болките си и за пореден път, вече от позицията на старостта, да разкаже за себе си – за историята си, но най-вече за вътрешния си свят – на едно „подуто“ от травми съзнание. Тя е ценен текст за цялостното по-дълбинно разбиране на присъствието на автора в литературата ни изобщо, но също така и създава предпоставки за едно съпоставително изследване, което да проследи как Цв. Марангозов възприема „настоящето“ на българската реалност в „Безразличният“, и как представя миналото в „Травматургия“. Взимайки под внимание композиционните особености и оформлението на „Травматургия“, не можем да говорим за цялостен текст. На паратекстово ниво се внушава, че като че ли това са четири отделни текста – на собствена страница, със собствена илюстрация от Н. Майсторов, заглавие и фигура, на която са посветени. Това не е напълно така.

Същевременно обаче почти липсва дефиниран разказ. Фабулното, доколкото е налично, е до такава степен разтворено в това, което занапред ще наричаме поток на съзнанието, че читателят в един момент се оказва изгубен и удавен в него. За да разберем какво изобщо ни се казва, трябва собственоръчно да си обуем бетонени плавници и да потънем. Текстът го изисква от нас.

И както вече споменахме, потъваме в един свят на безкрайна болка и разочарование, произтичащо както „отвътре“ – от ироничното самонаблюдение, така и от пасивното и активното присъствие на това съзнание в реалността, в която се намира. В останалите текстове като че ли на фокус е миналото, докато в „От(т)ок на съзнанието“ мисълта е фокусирана основно върху настоящето, обусловено от загубата – „в огледалото се оглежда само един индивид, а бяха двама“ (Marangozov 2011: 10), както и

от съмненията – „...бях ли... или не беше... или не се получи“ (Marangozov 2011: 12). Това е мисъл, която функционира подобно на рефрен в първия текст. Забравата носи със себе си интуицията за провал. Настоящото се оказва способно да съдържа в себе си любовта само и единствено като отчуждена. Тя може да е част от него само когато е нефункционираща, забравена. То я анализира, но би било нелепо да я изпита: „Той си задава тези въпроси, защото те вече не го касаят“ (Marangozov 2011: 14). Същевременно обаче забравата изобщо се оказва непостижима за индивида – „вместо букет от незабравки – взел от кошмарни спомени“ (Marangozov 2011: 15). За него сегашният момент, в цялата си разтегливост, е белязан на първо място от самотността, изразяваща се не само в липсата на другите, но и в липсата на самия себе си, а впоследствие и в страх, прикрит под лицето на толерантността.

Повече за индивида – той е една *смачкана физиономия*, която още от дотсега до гумената майчина гръд се ненавижда, дори и от преди това – още от самото си раждане. Вероятно състоянието му е обусловено и от пренаталната му самотност. Характерна черта на мисълта е как раждането и любовта „се изговарят“ през астрономичното – нещо отличително за поетиката на Цв. Марангозов. Разказът за раждането му е космогоничен мит, а той самият е планета-сирак¹, обречена на смърт поради невъзможната комуникация-гравитация. Планета, която привидно не може да си намери звезда, но която всъщност се оказва способна „да се роди“ извън система (строй). Любовта от своя страна е видяна като несъвместимост на разширяването и свиването на орбити и центрове. Нейната смърт ще произтече от разширяването ѝ, а той ще се самопритисне, докато не имплодира, но и двамата са обречени на постоянно обикаляне, което им осигурява повече време-отсрочка. Всъщност, познавайки творчеството на Цв. Марангозов, ще се досетим, че времето често е само това – отсрочка – защо и от какво – никога не бихме могли да кажем с абсолютна сигурност. Важно е да осъзнаем, че прозрението на автора: „Звездите може да ги няма вече, може би отдавна да са погълнати от антимаateria, единствено светлината им да продължава да пътува към нас“ (Marangozov 2011: 13) – което изразява съмненията на съзнанието, че е заблудено и истината е непостижима, е фактически невярно, т.е. някъде дълбоко, може би интуитивно, съществува убеденост за неоснователността на съмненията. Страхът от неосъзнатото сънуване и „незнанието“ за съществуването на действителността е особен

---

¹ От руски – „планета-сирота“ – на български – междузвездна планета. За същото на английски се използва термин, буквално превеждащ се като „планета-измамник“.

ТРАВМИТЕ НА ЕДНО СЪЗНАНИЕ...

вид страх, спорадично надграждащ до „работеща“ травма, но само мисълта за него го унищожават. В конкретния случай не забравата, а паметта се оказва пагубна за травмата.

Връщайки се към характеристиките на индивида, откриваме друг белег на хода на мисълта – преход от мисленето за най-интимното към общонационалното, а от там и към надчовешкото на практика няма (Marangozov 2011: 29-30), защото „Мисълта, напуснала коловозите препуска във всички посоки [...] и се отдава на безотговорно волномислие. Отказва да чуе гласа на практическия разум“ (Marangozov 2011: 24–25).

В какви посоки по-конкретно препуска мисълта – в първите два текста количествено преобладаващи са вглъбяванията в самия себе си – в историко-биографичното, но и особено в пребиваването в настоящето. От позицията на отдалеченост във времето и в собствения спомен за разбиране на себе си, индивидът се наблюдава и самоанализира, като често историята за миналото и самовъзприятието в настоящето се преплитат. Стига се до заключения от типа на: „Ще му се да бъде веднъж това, което никога не е бил [...] но се страхувал от това, което познавал“ (Marangozov 2011: 12); „От страх пред по-силния не отвърна на удара, доказва търпимост спрямо непросветения и излъга себе си, че в изтърпяването на болка се крие някаква мъдрост“ (Marangozov 2011: 17–18). Индивидът осъзнава, че е бил заложник на самия себе си, че вече – *към края на пътя* – не може да избяга от себе си, че сам се е изпреварил. Невъзможността на бягството от самия себе си (каквото и да представлява това) е била една от възловите травми на това съзнание. Непрекъснато обяснявана и винаги недоизяснена – тя предопределя постоянната готовност на индивида да понесе болка. Самото очакване на болката от своя страна се е превърнало в друг тип травма, ограничаваща, смачкваща физиономията и волята. Казвайки „е бил/а“, е ясно, че говорим за травма, активна в миналото, така ни се представя, но това значи ли, че тя е превъзможната, че не трови в настоящето? – тук не би могъл да се даде еднозначен отговор, но ако трябва да предположим накратко, той по-скоро би бил „да“. Нерядко се оказва, че травмата е провокирана от страх, зародила се е от него, а от какво би могъл да се страхува човек, опитващ се да приеме смъртта си, съзнателно търсещ последната си мисъл? – звучи логично, но като че ли е „фактически грешно“. Дори и отговорът на този въпрос да се заключи в „по-скоро да“ и тази конкретна травма да е вече преодоляна, това не може да се превърне в закономерност, няма как да бъде винаги валидно, защото „приемането“ на смъртта (т.е. опитът за преодоляване на страха-травма от смъртта) и умирането са два различни момента във времето, разположени достатъчно далеч един от друг, както тепърва ще се уверим.

Опитът за преодоляване на страха от смъртта, превърнат в травма, бележи цялата творба. Бихме предположили, че произтича от старостта, но ще сгрешим, ако не разширим тълкуването си. Разбира се, старостта е главен и очевиден фактор, който обуславя питанията на старото дете: „Има ли в Отвъдното песен без гласна струна? Има ли красота без ирис и ретина?...“ (Marangozov 2011: 19), но по-нататък става ясно, че този страх разстройва цялото същество още от самото детство. Детето, осъзнаващо тленността си и сравняващо я с преходността на вселената, прави опит за бунт. То няма да умре, защото отказва да живее в реалност, в която смъртта обезсмисля паметта (респективно съществуването). Белег на спомена за детството на това съзнание е търсенето на закон, забраняващ тези обстоятелства – „Трябва да има закон, който да забранява този ад под земята“ (Marangozov 2011: 71). Достигането до тази мисъл е резултат от диалога между детето и неговия вуйчо. Техният разговор може да бъде считан за причина за появата на по-късно активирация се отново страх от смъртта. Промяната се състои в това, че детето, провокирано от страха, откровено идентифицира липсата на смисъл на собственото си съществуване с преходността на вселената, а старецът се самоубеждава (самозалъгва), че е надраснал този страх и не изпитва нужда от подобно отъждествяване. По-късно ще бъде направен изводът: „вдетиняването му върна идентичността“ (Marangozov 2011: 19). Може да се каже, че детето иска да изяви себе си чрез бунта, чрез отказа от живот, затворен в памет паноптикум. А самият отказ е резултат от самоидентифицирането на микрокосмоса с макрокосмоса: „Блянът е индивидуалността в нейните стремежи за тържество и съществуване, но и за идентичност, дори с Бога“ (Shivachev 2002: 137). Страхът от смъртта би могъл да има и други, доста по-дълбоки корени. Няколко пъти се натъртва на важната роля на Рахманинов. Всъщност една от най-красноречивите травми се оказва убийството на тишината, която би трябвало да настъпи след последната нота на Втория клавирен концерт. Образът на Рахманинов е може би единственият, който няколко пъти настойчиво се появява из текста. Тук ще си позволя да изложа следната хипотеза: Рахманинов и Аз-ът, в чието съзнание ни потапя „Травматургия“, се пресичат в болезнения си опит, по-късно прераснал в obsesia по смъртта. И ако при композитора отзвукът от срещите му със смъртта е леснообясним през биографичното, но по-трудно доказуем през творческото като наличност на проявления на травмата, то за съзнанието от „Травматургия“ е по-скоро обратното – отчетливи са последиците от страха от смъртта, но не изцяло причините за него. През 1893 г., когато Рахманинов е едва на двадесет години, умира сестра му – София. Двата са били заразени с дифтерия, но той

ТРАВМИТЕ НА ЕДНО СЪЗНАНИЕ...

оцелява. В същата 1893 г. умира Чайковски – неговият учител и кумир. Именно тогава се развива особеният му страх от смъртта, който след време ще бъде считан от психолозите за болестно състояние. Развива сериозна депресия, неспособен е да работи. Смъртта на Чайковски го парализира душевно. Две години по-късно, през 1895 г., умира и втората му сестра – Елена, която го запознава с творчеството на Чайковски. През 1897 г. може да се каже, че личната травма се заменя с професионална – визирам неуспеха на Първата симфония в ре минор. „В зрелия му живот този страх (от смъртта)² се изостря поради загубите на членове на семейството и близки приятели. За кратък период от време умират три ключови фигури в живота на Рахманинов: колегата му композитор Скрябин – от отравяне на кръвта, последван от неговия професор Сергей Танеев и от собствения му баща,³ претърпял инфаркт. С езика на съвременните психиатрични термини може да се каже, че Рахманинов е страдал от танатофобия – форма на тревожност, характеризираща се със страх от смъртта, която е свързана най-силно с болестно тревожно разстройство, както и с други тревожни и депресивни разстройства“ (Peng 2021). Причината, поради която изказах по-горното съпоставително твърдение относно произхода на и следствията от мъчителния страх от смъртта, се състои в ироничния подход, чрез който потокът на съзнанието ни описва собствената галерия от трупове. Отключването на болестния страх у Рахманинов и разрастването му впоследствие е свързано със загубата на централни за него личности, докато при индивида от „Травматургия“ се забелязва смесване на предполагаемо важни за него образи като тези на майката, бабата, близкия приятел с такива като на съкилийника, приятеля от детството и на случайните трупове. Това има за цел да тривиализира смъртта на мислените от нас като ключови образи (а и на останалите). Дори и да я омаловажи – като събитие изобщо, но и като травматичен опит за индивида. Това е целта на повторителното изброяване, силно ироничните пояснения от типа „първи труп“, „ако може да се брои за труп“, „и как [...] и как“, „в една килия“, „в една болница“ (Marangozov 2011: 55). Омаловажаването на загубата и ироничното подценяване на собствената реакция към нея може да се тълкува като неуспешен опит на съзнанието само да превъзмогне травмата, да си докаже, че се е (или може да се) излекува от нея, но също толкова уместно би било тълкуването на този механизъм и като защитен, като начин, по който разумът да си втълпи, че травмата не е толкова значима, което би

---

² Уточнението е мое – Б.Б.

³ Скрябин и Танеев умират в 1915 г., а Василий Рахманинов – през 1916 г. – бел. е моя – Б.Б.

следвало да се нарече отказ от сблъсък с реалността. Ако трябва някак да обобщим, то можем да кажем, че съзнанието на поета е привлечено от това на композитора, защото – разбира или усеща (по-скоро само усеща), че ги травмира едно и също нещо – смъртта.

Най-вероятно тъкмо страхът от смъртта предопределя особено графичното, субстанциално възприемане на собственото тяло. То е сбор от вени и мускули, от тъкани и клетки, носещи памет, но това разбиране на собственото присъствие е и доказателство изобщо за съществуването му в реалността, което го погнусява – „Вторачен в ръцете си, си представя как в набъбналите вени тичат белите и червени телца, плакнат сивото вещество [...] това е той, този тук, който вторачен в ръцете си, си представя как...“ (Marangozov 2011: 47). Припомнянето на телесността, при това на подобно веществувано ниво, се оказва единственият начин, по който съзнанието да удостовери пред самото себе си, че е живо, че има обвивка-доказателство за „наличието“ му. Така възрастният отговаря на детето, питащо се откъде се е появило. Същевременно обаче, измерването на съществуването само по този начин привидно изключва наличието на душевност, но по-скоро е белег за невъзможността за бягство от материалността на нещата, включително и на съзнанието. Практическото съществуване се свежда до насилствена преработка на кислород до въглероден двуокис. Паметта на клетките (доказателството за съществуването на съзнанието) е релевантна само до писането, доколкото предначертава несъответствието между помислено и написано. То от своя страна е разтълкувано по специфичен, модерен начин. Писането е почти невъзможно поради хаоса на мислите, но „записаното е очаква да бъде прочетено. Адресът е чуждото мислене“ (Marangozov 2011: 35-36). Едновременно с това то се оказва нещо съвсем отделно от автора, отчуждено, самостоятелно. То има нужда да бъде познато, припознавано – значи одобрявано, но на автора му е забранено. Той няма право на това: „Неморално е очакването да бъдеш разпознат. Приобщен, обичан, не дай си Боже, обожествен. Мълчанието се двоуми: взрив или сив“ (Marangozov 2011: 36).

Малко повече за отношенията на мъжката фигура със заобикалящата го среда. Всъщност наистина се оказва заобиколен, а не истински включен в нея, и то още от самото си детство – опитът на детето да се скрие под одеялото се оказва провал, светът вече е проникнал в ума на възрастния и го буди шоково всяка вечер. После: „евнуси го напътстват как да обича това, което мрази [...] как да предава предателя в себе си [...] как да гласува за единствената възможност и да плюе в огледалото [...] прави се на циник докато стана такъв“ (Marangozov 2011: 28) – натрапеното битие се опитва да го подчини на собствения си ред-система, но ние знаем, че той е „планета-сирак“ – какво

ТРАВМИТЕ НА ЕДНО СЪЗНАНИЕ...

се случва с човек, който изначално не е предопределен за средата, в която е принуден да оцелее? – отдръпва се встрани, но и никой не се опитва да го притегли обратно⁴. Отчуждеността е гаранция за искреността. Опитът да измами света е гаранция за отчуждеността. Нуждата от адреналин е гаранция за случването на опита. Все още запазената способност за самоанализ обяснява смачкания образ в живачното отражение.

Средата на индивида предопределя друга травма – страхът от *преповтарянето* на грешките. Какво да разбираме под грешки – прошката, самонамразването, слабата воля, паметта, писането на стихове, прецизирането на думи и извършването на действия от страх. Разсъжденията върху паметта заслужават допълнително внимание. Паметта, що се отнася до чуждата памет (на съученика), е в ролята на „жертва“ на липсата на хронология, „а нали паметта е присъдата на съвестта“ (Marangozov 2011: 11–12). Липсата на (последователна) памет, която да позволява съхраняването на миналото, изражда, дори заличава, но най-вече обезсмисля механизмите на съвестта. В спомена тази зависимост между памет и съвест намира израз в неспособността да се даде морална (само)оценка на действия и събития. Ролята на личната памет на индивида обаче, е ролята на „насилник“. Оголването на Аз-а в настоящето, събличането на „суетните парцали“ му разкрива едно ново (реалистично) знание за самия него, формира нова памет, но и размива бездруго беглите индикации за постижимостта на разграничаването на добро и зло, за приложимостта на някаква категоризация изобщо.⁵ Оказва се, че последната възможност на индивида, жертва на новооткритата си памет, е била дихотомната ориентация: „Циничната му памет (*цинично-кинична*) оцелява като студенокръвно мекотело в дихотомията „красиво/грозно“ (*последна ориентация*)“ (Marangozov 2011: 24), „Три поколения селекция и в инкубаторите на Простата истина се извъди нова популация. Студеновъзбудени екстремофили (оцеляващи при екстремни условия)“ (Marangozov 2011: 16). Достигането до това примитивно ниво на оцеляване свидетелства за създадената от „паметта – насилник“ травма – памет за инкубатора. И още: „Защо тогава изобщо да помним нещо? Памет паноптикум“ (Marangozov 2011: 70) – властващата, контролираща памет се оказва инструмент на самотравмирането. Паметта „в аванс“ пък (Marangozov 2011: 54), породена от опита, е знак за дълбоката

---

⁴ Вж. още: „Благодарим на участниците, благодарим на всички, благодарим за, благодарим на, куп благодарности, благодарение на които, благодарим сърдечно, най-сърдечно или от все сърце. [...] Той не благодари на никой и никой не му благодари“ (Marangozov 2011: 53).

⁵ Любопитно е да се отбележи, че илюстрацията на Н. Майсторов от 41 стр. вероятно би могла да се разтълкува като онагледяваща тъкмо това – оголеният Аз, обезсилен след съзнаването на реалната си същност, или пък от сблъсъка си с действителността.

травма на съзнанието от методите на оцеляването в обществото (Marangozov 2011: 54), включително и примитивните такива. По-интересното тук е, че към паметта „в аванс“ се подхожда критично, с упрек, наред с други минали и предстоящи „грешки“. Всичко човешко се третира като грешка от него самия, дори самото му съществуване. Сякаш единственото вярно е лутането в спомените, размишляването върху миналото, търсенето. Каква трябва да бъде последната мисъл?

„Под индигото“ – четвъртият текст – всъщност е най-провокативен и централен що се отнася до възприятието на Аз-а за собствената му роля: „Може би е време да се измисли нещо. Да се предприеме нещо. Но какво? И как? И преди всичко кой? Кой?!“ (Marangozov 2011: 67). Една от големите травми на индивида е, че няма да е той. Той е неспособен, няма рецепта, не е готов: „Напуска опозорен залата. Викове. Псувни. Събужда се освиркан. Недоумява: винаги е бягал от отговорност“ (Marangozov 2011: 66) – поредното бягство – от света, от себе си. Къде може да избяга човек, лишен от лична свобода?

„Травматургия“ е опитът на едно съзнание да намери най-подходящата си последна мисъл и още по-точно казано последна идея. За разлика от „Гъбата или обратното на обратното“, тук индивидът не е „дилетант на разкажанието“, не се изповядва „пред фетиша на публичността“ (Marangozov 1999: 48). В тези четири текста индивидът се изповядва пред самия себе си, прави опит за осмисляне на себе си. Затова и няма поза. Няма свидетели. И ако за героя от пиесата Цв. Марангозов пояснява, че прави опит да разбере смъртта – „първа крачка към осмислянето“ (Marangozov 1999: 48), то „Травматургия“ представлява прощалният опит. По-рано изложеното твърдение за загубата/забравата на идентичността не е напълно вярно. Тъкмо обратното – идентичността е била загубена или забравена, но вече е (пре)открита. Обратното на обратното – тя е (пре)открита, но се оказва непозната, необяснима, въпреки че носи паметта за миналото. „Травматургия“ е опитът на съзнанието да опознае и разбере „бившата“ си идентичност, да аргументира загубата ѝ през разказа за миналото и да подготви „настоящата“ за последващото чрез търсенето на последната идея. Каква всъщност е тази идея – *идеята за последен живот*. Времето отсрочка да бъде белязано от знака на преходността. И именно през поредния разказ за миналото, през спомена за травматичното детство в Царство България, за оцеляването на младия човек в тоталитарна България и на емигранта в Западна Германия, за приспособяването на завърналия се в променената родина, съзнанието в „Травматургия“ се бори да постигне

ТРАВМИТЕ НА ЕДНО СЪЗНАНИЕ...

приемането на преходността си: „Жилава психика, основана на презумпцията за осъзната преходност. [...] Живите да му мислят“ (Marangozov 2011: 73–74).

Последно предстоящо начало, което не е само смъртта, то е и остатъкът от живота, който, както подозират заключителните мисли, ще е достатъчен за създаването на нови травми. Старото дете от „Недостойно за третата възраст“ вече е способно да признае *разпределеното време*, вече има рецепта за това как да бъде стар човек. Травмата от очакването на собствената смърт изглежда преодоляна, но бива заменена с нова – тази от очакването на смъртта на човечеството. Творбата е доказателството за невъзможността на едно съзнание да съществува без травми, без памет, която да травмира – „защото мозък отказва да мисли за нищо“ (Marangozov 2011: 35; курсив на автора). То разбира миналото и себе си в него през паметта за тогавашните травми, мисли бъдещето като възможност за поява на нови такива – „Живите да му мислят. Но защо тогава го тревожи изсичането на джунглата в Южна Америка?“ (Marangozov 2011: 74). Настоящото, което би следвало да е изчистено, излекувано – е абсурдно, почти метафизично, заето от търсенето – на последната мисъл и на съзнанието, което да я помисли – „Себепознанието като присъствие на група луди [...] Колко ли са?“ (Marangozov 2011: 48)⁶. Нещо повече – от текста става ясно, че индивидът вече носи знанието за може би най-ужасната си травма, пораждаща всички останали – самонараняването. Освен усещането за невъзможното съществуване в здравето, за пристрастеност към самонараняването – създаване на травми, е налице и усет за причиняването на болка на другите. Жестокостта към себе си няма граници, тя не може да се побере в един единствен Аз, затова си създава проекции във всичко друго. Интимно травматичното винаги е зависимо на първо място от реакцията на Аз-овете спрямо случващото се.

Отеклото от напрежение съзнание посяга към различни теми и проблеми, но най-вече към самоанализ-оценка на самото себе си. С дезориентиращата си фрагментарност, обоснована и от деградацията на фабулното, с интереса си към подсъзнанието като резултат именно на абсурдността на света и с повишената чувствителност към етапа на детството, „Травматургия“ се явява един от най-представителните постмодерни текстове на родното литературно поле.

---

⁶ Бихме могли да предположим, че илюстрациите на Н. Майсторов са някак свързани именно с този цитат и негови аналогични, изобщо с идеята за множествеността на Аз-а, особено илюстрациите от 21 и от 57 стр.

Библиография

- Marangozov 1999*: Marangozov, Ts. Intimna distanciya. Sofiya: Ab, 1999. [*Марангозов 1999*: Марангозов, Цв. Интимна дистанция. София: Аб, 1999.]
- Marangozov 2011*: Marangozov, Ts. Travmaturgiya. Sofiya: Colibri, 2011. [*Марангозов 2011*: Марангозов, Цв. Травматургия. София: Колибри, 2011.]
- Peng 2021*: Peng, C. Idée Fixe: Rachmaninoff and Death Anxiety. – In: American Journal of Psychiatry Residents' Journal. Volume 16, Number 4 [date of entering 02.10.2024] <<https://doi.org/10.1176/appi.ajp-rj.2021.160407>>
- Shivachev 2002*: Shivachev, R. Bitieto kato identichnost u Cvetan Marangozov. – In: Bitie i identichnost. Sast. E. Konstantinova, Marieta Ivanova-Girginova. Sofiya: Izdatelski tsentar „Boyan Penev“, 2002. [*Шивачев 2002*: Шивачев, Р. Битието като идентичност у Цветан Марангозов. – В: Битие и идентичност. Съст. Е. Константинова, Мариета Иванова-Гиргинова. София: Издателски център „Боян Пенев“, 2002.]